

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL II MEM. 9

UN CIOBAN DASCĂL
DIN EPOCA DE TRANSIȚIE
A CULTURII NOASTRE

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1924

UN CIOBAN DASCĂL

DIN EPOCA DE TRANSIȚIE
A CULTURII NOASTRE

DE

N. I O R G A
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 6 Iunie 1924

Nu e nevoie să mai spunem că suntem țara cea mai săracă în memorii, că din această cauză pentru epocă și lucruri însemnate din trecutul nostru suntem siliți a înfățișa numai draparea convențională din actele oficiale sau caricaturi pasionate din ziare, că tot ce e vieață adâncă a masselor, gândire și sentiment a deosebitelor strate sociale, care au trăit și ele doar ca și conducătorii de merit sau de usurpație ni rămâne ascuns.

Și totuși o asemenea informație există, numai cât e așa de uitată, ea se prezintă adesea în forme așa de înșelătoare asupra cuprinsului, stilul e așa de pretențios, de naiv, de haotic, respingând la prima vedere, așa de grea e găsirea, fără o istorie literară amănunțită ori măcar o bună bibliografie, a acestor modeste produse, încât nimeni, dar nimeni nu s'a ocupat de ele, fie și numai pentru a le semnală folosul.

Nici nu e de nevoie să fie publicații prea vechi. Cine povestește prin 1870—80 începuturile vieții sale e adus să atingă atâtea fapte și situații care aparțin unui vechiu regim de care am părea depărtați cu sute de ani.

Am fost uimit când, acum câțiva ani, am găsit memoriile unui «om de rând», plecat de pe malurile Siretului-de-sus ca să isprăvească la București. Cunoșteam o singură ediție din ele; deunăzi am găsit o a doua, mai întinsă. După întâia am alcătuit cu mici eliminări și schimbări de formă acea «Vieață a unui băiat dela țară» ce poate sta cu cinste alături de memoriile Basarabeanului boierinaș, care prin scrisul lui

de ton patriarhal luminează atâta din vieța de provincie, din datinile negustorești ale țarilor noastre la începutul veacului trecut ¹⁾).

Acuma tot hazardul care i-a dat d-lui Gorovei și mie plăcerea de a fi găsit astfel de mărturisiri sincere și pitorești îmi scoate înaintea «omul și norocul, sau memoriile și aventurile unui infortunat (*sic*) de M. A.», — adică Marin Alexandrescu —, «vechii profesore, etc.», București 1882.

E un haotic amestec de zădărnicii umflăte și absolut proaste și de note de vieță în care autodidactul îmbătat de carte neînțeleasă uită de sine și spune frumos pe șleau ce a văzut, ce a trăit ²⁾).

Să încerc a desface, în așteptarea unei ediții, atâta din această parte încât să lumineze epoca și să atragă atenția asupra operei înseși.

După introducerea asupra răutății omului, dovedită și prin felul cum se taie bivolii la Colintina, asupra greutății, pe care o cunoaște fostul «profesore», de a învăța pe «puiul de om», mai puțin inteligent, în socotința lui, decât «puiul de pasăre», asupra deosebirii, ce i se pare fără sens, a graiurilor, între care al «Ebreului, Târțanului sau Turçului» cari «blodogoresc tot ca un fel de pasări», asupra diplomației «cu obrazele ca teletinul, ca coaja copaciului», asupra copiilor rău crescuți cari «urlă ca șurlicăiele», pentru paza cărora părinții ar avea nevoie de «câte un dorobanț sau vătășel», după considerații asupra norocului, el intră, la pagina 30, în materia care ne interesează, prezentând vieța lui ca a unui «narrator», «infortunat», firește, care vorbește «domnilor, doamnelor și domnișoarelor».

Născut la 1837—8, dată aproximativă, la Gura Sărății din Buzău. Părinți țărani, dar «avuți, posedând bun cuprins de vie și mai cu samă vite, boi, cai, oi, și de cele mărunte în abundență». Tatăl se chiamă Lixandru Sobaru. Urît la naștere

¹⁾ Teodor Vârnav „*Istoria vieții mele*“. Râmnicul-Sărat, 1893, ed. Artur Gorovei; a doua ediție în volum în colecția „Minerva“.

²⁾ Citează italienește așa:

Ne se poco io vidie quem potere somo.

Que quanto io pos tuto videno.

Totuși a cetit „*Gerusalemme liberata*“ (p. 9), de bună seamă în traducerea lui Păceanu, frumos ilustrată. O citație franceză tot așa, p. 278.

sau îndată după naștere, încrucișat. La șapte-opt ani e dat la școală în comuna Izvorul dulce sau Sărata, «peste un deal și niște hârtopi urite», în seama «respectatului dascăl Stanciu», ca să învețe a cânta *Sfinte Dumnezeule, Pre Tatăl* și să zică Crezul, dar, dorià tatăl pământesc, nu pe nas. Drum greu pe la Istrița, prin via «Domnicei», pe la Lutăria cu stafii.

Nu-s mai mulți de cinci, șase elevi, unii de trei, patru ani. Neștiind Crezul, Marin e «croit» de autorul zilelor sale chiar în biserică. Un frate mai mare e luat înapoi la plug, «cu cuvânt că, dacă are unul la școală, e plătit». O vreme de suferință copilărească. Adesea colegii nu vin, fiind «zăpezi mari, viscole, ploi, noroiu și zloate, căci atunci în adevăr par'că erà altă lume: iarna erà iarnă, cu zăpezi mari, ghețuri, geruri, iar vara erà vară, apoi primăvara». O primăvară, primăvară! Vara altfel, nu se învață.

Copilul a deprins acolo cetitul, scrisul, «cele patru operații simple din aritmetica *a mare*, se ce numià și bibliotecă, o carte care cuprindeà și din geografie și din astronomie și din naturale și mai multe cunoștinți frumoase și folositoare, apoi din ceaslov, cântece bisericesti» «ca pentru «ghersul» lui. Hărți nu erau. Un Nenciulescu, «cam logofăt, cam moșnean, cam mazil», îmbrăcat cu fermeneà și negru la față, îl bate pentru o poreclă: deci refuză a merge la școală; de unde corecțiune acasă. «Mă legă și mă duse legat la școală, care se mutase dela domnul dascăl la școala zisă domnească.» Învață pe cale tabla înmulțirii, «de s'auzià din sat». Și iată deodată grația părintească: «m'a pus după oi», în locul ciobanului Dobre.

Șaptezeci, optzeci de oi îi sunt în seamă, cu miei «negri, oacheși, bălani, gălbiori, bucălăi». Vremea cea mai plăcută din vieța lui, și o descrie cum poate, neuitând să însemne acolo, pe Bărăgan, paza cocorilor înștiințați să nu mănânce porumb de caraule care ar fi întrebuințând o pietricică în ghiare, lăsată să cadă jos, ca să nu adoarmă. «Iarna se strângeau vitele prin adăpoastele lor; aducere de lemne cu sania, cu târlia, veselie și bucurie casnică, iar noi, tinerei copii, la șezătoare sau clăci, unde fetele și femeile cântă doine, spun basme, gâcitori și fără a sta din mâni se înveselesc în glume». Pe lângă mulțumirea de a prinde cu lațul

«presuri frumoase, pobârci mai măricei, ținteze, altele roșioare și vrăbii».

Ajunge regele ciobanilor, un Cir, poruncind să se aducă de acasă «ouă, slănină, mușchiu, nuci, câte-odată o găină sau o rață», judecând și pedepsind. «Ii trântiam pe toți și chiar pe cei mai mari de vârsta mea; eu fugiam mai tare decât toți la jocuri, mulgeam oile mai bine și mai iute, încât singur și fără povața tată-mieu am înființat o stână în curtea noastră... Aveam vâcari, porcari și berbecari, în unire și cu alți doi, trei săteni, dară tată-mieu era cel mai mare; la el cereau de mâncare, îmbrăcăminte, încălțăminte și adăpost.» Regele scoate însă apă din puț, «trăgând de giământari». Dar e și artist: «nu știu de unde și cum învățasem să cânt și cu fluierul; mă chemau fetele la furci, mai spre toamnă, cu focuri pe bă-tătură și eu le cântam cu fluierul: hori, biruri, rațe, brăul și altele.» Dealtfel, înainte de toate cioban, hrănind oile cu orz și ovăs, dându-le sare, umblând cu ele și noaptea, «căci trebuie să umbli și noaptea dacă vrei să ai oile frumoase». Ba «vara și toamna mai le băgam printre porumburi, răzoare și pe la troscot, astupând clopotele».

Casa era o bucurie. Deschisă drumetilor flămânzi și înghețați, «avea două camere de locuit și o tindă sau celar, plină cu saci cu făină, cu mălaiu, slănină, mușchiu și coaste de rămători, iar peștele îl aduceau locuitorii... Era ca la casa lui Avram.» Și cei mai îngrijiți erau copiii, căroră mama le dădea «lapte dulce cu păsat, cu colărezi, cu foi de făină turtite subțiri numai sdrențe, ceace nu vom mai mânca poate în veci».

În casa patriarhului patima de a dăruî trezește însă dihonie. Frații mai mari protestă. Bătrânul îi face să fie închiși și bătuți, după sistemul «cioclovinismului».

Dar lipsa de nutreț îl mută pe tânărul de paisprezece ori cincisprezece ani în Bărăgan, pe valea Ciochinei, la «Ungureanul» Ion Sighireanul. Un fel de «străinătate». Ducea o turmă de «vreo sută douăzeci de capete, toate frumoase și mai toate cu coadele scurte, astfel că în mersul lor se legănau și clopotele și clopoței», cu calul roib «foarte deștept și bun, doară că nu vorbiă», capabil de a se întoarce acasă dela un capăt de țară la altul, cu «iapa dereșă ce părea trasă prin inel». Cearta iz-

bucnește între dânsul și ciobanul lui Sighireanu. «Mă gândeam acasă, la furcă, la mama, la alde soru-mea». Încălțat ușor, cu «niște ciupici de aceia cu urechi sau cu opinci», îmbrăcat «cu o ghebuliță blănită, dar la mâneci nu», pleacă pe crivăț spre Ialomița. Trecerea apei în brânci, «târîș ca șerpui», e de tot farmecul. Tot drumul ar fi de altfel vrednic de reprodus.

Acasă o «bobăreasă» îi prevestise sosirea. Trebui să se întoarcă însă pe Ialomița și să mănânce o iarnă întreagă «mămăligă de meu înghețată și cu brânză roșie, de veche ce eră, căci d'a bună nu-mi da». Face cunoștință și cu lupul care fuge, prins la oi, «sub vânt, ca dracul». Vede și turma împrăștiată și decimată de lighioană sau «livioană», cum scrie el. Atunci aude «cochilul» Mocanilor că «harnic și cu cap e băiatul ăla, dar n'are triste». Dalacul desăvârșește ce făcuse fiara.

Il mângâie spre toamnă, când «se mută hurdumele prin mijlocul Bărăganului», pe Mostiște, la Ulmu, bătrânul «boaghen», badiul Ion, care-i explică astronomia, cu «pacte» cu tot, din ceaslov și-l învață a socoti sărbătorile. Profesorul eră împiedecat numai când eră vorba, cum spunea el, «să-și facă lăzăretul» de libațiuni terminate cu o cofă de apă întreagă. «D'aci», ne asigură povestitorul, «iară s'a pus pe seriozitate». Altfel, nicio religie: «Mă închinam la toate buruienile, cum se zice: la soare, când răsăria, când apunea, la lună, când se ivia». Dar eră undeva un «schituleț» unde mergea să se spovedească.

Isprăvind, toamna, la «răvășit», cu Sighireanu, își caută alt tovarăș și abia află un Cojean, Bratu, cu o sută cincizeci de oi, «cu avere de vite, de bucate și altele», indigen cu părul roșu și cu șalvari. Invoiala: «patru oi pe an și ajutor cu băieții miei și cu argatul, de mâncare, opinci și o glugă». Cere însă cisme, și tot le capătă. Tovarăș îi eră unul care ajunsese apoi, la București, «mălăier, orzar cu căruța cu cai a lui, cu casă și cu copii». Lucră și «bice de curele în șaisprezece, douăzeci de împletituri ce semănă cu șarpele, apoi cojoace mici și pieptare cusute cu fel de fel de flori cu lână, arnici și cu fășii mici de piele colorate».

Rămase în această tovarășie, dar i se pierd oile odată și, după credința poporului, turma, lipsind câteva, «pișcate»

astfel, se prăpădește. După un nou războiu cu lupii, iată-l acasă, la «sătuc», și anume prin 1851—2. Află pe frații doborâți «huituiți», înstrăinați de casă, mama «ocrotind între unul și altul», tata «ciudat», în luptă cu odraslele. «Huituit» și el, fostul cioban plecă la Buzău, să se întoarcă la carte.

Stă în oraș la un văr al mamei, cavaf, care-l dă la dascălul Ioan, apoi preot, unde stă jumătate de an. «Avea multe trebi cu dascălia bisericească.» Nu e primit la seminar. Un profesor G. P., care nu e «ciocloavă», dar joacă rolul lui Putifar, îl ia în gazdă, pentru muncă în casă. Merge și la târg și cumpără pâne dela «jupân Chiru brutarul», la care se bat oamenii pe jimblă până «le dă cu lopata în cap». Învață «verburile și geografia» în clasele a III-a și a IV-a împreună, apoi și franceza, istoria generală și istoria naturală.

Mai târziu pățania cu soția profesorului îl făcù «să șeadă pe la vecini și pe la biserică, adică știam să toc și să cânt, să cetesc pe ceaslov și pe din afară».

Alt popas e la București, la sora tatălui, «în valea de sub Dealul Spirei», unde vin apoi și «Turci la cvartir». Un profesor îl îmbracă, și noaptea cu un frate al acestuia tânărul învață gramatica, geografia, istoria Românilor și Romanilor. «Primăvara alergam prin recreații, pe unde auziam trompetele militarilor, prin gropile de pe la Icoană, pe la Popa-Rusu, pe la Herăstrău și dulapurile Brăzlei.» Dar lipsa de bani îl aduce înapoi la Buzău.

Intrarea Turcilor în Buzău la 1854—5 e materia unui capitol suplimentar. «Turcii alergau după Ruși strigând: Allah, Hallah, iar Rușii: io, io, boho!, sdrângânind armele, frângând săbiile și sulii... Turcii din urmă, mai în repaus, ziseră oamenilor români să nu aibă nicio grijă, că ei nu au venit a face niciun rău la Români... Ne-am luat cu lumea după urma Turcilor pe unde intraseră: văzui vreo trei Căzaci tineri tăiați și îmboldiți în coaste și în pânțele, la mâni, la cap cu suliiile.» Ordia Pașei sosește. «Au început a veni Turcii prin oraș, să cumpere ce le trebuia, cu burdușe pe cai și catări, pentru apă. Seara, pe nebăgate de seamă, s'au retras de aici dincolo de o pădurice frumoasă, aproape de oraș, Frasinul. Dimineața nu se mai vedeau nici Turci, nici Ruși.» A treia zi, din turnul

dela Sfinții Ingeri el vedeà lângă pădurice pe Turci și dincoace de apă Cazaci «alipiți pe lângă cai, cu sulii și săbiile amărinate și gata, pare-că, de răsbunare». Lumea din Buzău fuge la deal. Apoi vin «cinstiții Nemți, nu cei cu coadă».

Cu cât știà, deschide școală la Buzău și predă și la un pension de fete», condus de o Polonă și de fetele ei, în 1855—6. Se prezintă la concursul pentru «revizori de școli comunale», — și în ce împrejurări, venind în țară pe o zăpadă cumplită ca să afle amânarea examenului. «Mai petiționai», scrie bietul om, «și mai așteptai vreo două săptămâni: răbdarea și așteptarea se zice că este înțelepciune, dar se vede că filozoful a uitat că este și amărăciune și mizerie goală». Cu trei lei vechi dela o calfă de prăvălie pe podul Târgului-de-afară se întoarce pe «niște care ce plecau cu buți goale către Buzău la Pietroasa», locuind chiar într'o bute și hrănit cu pește sărat și mămligă.

Inchisese școala și pierduse lecțiile. Un nou termen de concurs e ținut, și candidatul buzoian reușește. O inspecție a revizorului general la școala lui, redeschisă, îl face revizor pe singurele «patru școli comunale» din județ: «trei la munte și una la baltă», și profesor de clasa I-iu și a II-a din oraș. «Așa se făceau lucrurile pe acest timp: îți vedeau meritele, te numiau curând.»

Merge tot județul, vorbind sătenilor despre școală. Cercează în vară pe «candidații de învățători»: «unii abia puteau să cetească sau să silabisească, apoi cu numerația eră grozav»; nu puteau face cifrele bine. În trei până la cinci luni se fac cincizeci de școli cu ei. Vacanțele-i reluau la pregătire. «Spre iarnă plecam iarăș în executarea și cu propagarea: urcă și coboară, pe jos și călare, noaptea și ziua... Mai erau câni cari ne și împiedeau.» Adăugându-se și sub-revizori de plaiu —, vătășeii, dorobanții aduceau pe părinți cu copii, imediat tunși, dar «nu voià niciodată ca să-și taie bietul țaran găina din bățatură pentru dânsul» —, el are, la 1860—2, 160 de școli rurale.

O călătorie în 1860 îl duce la Călărași și de acolo la Silistra pe o «luntre turcească». Se cunoșteau urmele războiului abia trecut. «Locuitorii turci, lucrătorii erau serioși și se uitau la noi în tăcere; ei lucrau mult, se vedeà, la pantofărie, căvâfie, la hileri de aceia cu coadă ca copaia sau ca luntrea, cizme

și alte, ocupându-se și cu întinderea sacâzurilor». Fiul Pașei, absent acesta, e «un fel de ciutac necioplit», stă «într'un fel de pridvor afară din palat, într'o mică piață, cu niște sălcii împrejur și un fel de cișmea»; vice-Pașa e pe trepte cu narghileaua. Călătorul găzduște la Bulgari, cu prispe interioare de pământ. La porțițe între dealuri privesc creștine, și Românce, cu flori în păr. La geamii mai erau marmure cu inscripții aurite. La Rusciuc pe urmă vede lucru de șosele, hagio pe străzi, muniții la conacul Pașii, mulți soldați.

Episcopul Dionisie Romanul întrebuițează pe Alexandrescu, pentru a-i cercetă clerul. Anume petreceri îndulcesc o vieată de muncă: păcat că descrierea vieții sentimentale e absolut ridiculă!

Mutat în Prahova după reducerea pe jumătate a inspecțiilor, căroră li se cere gimnaziul, nu-i place la Ploiești. Lumea-i prea aspră. O femeie-i arată drumul așa: «La pe ăla, nu vezi?». La vama târgului de către Bărcănești e apostrofat cu «Stai acolo, mă! Da' tu nu vezi?». «Așa mojie și proastă încăpățănare n'am văzut». Locuitorii dela Târșor, dela Filipești, «nu sunt nici muncitori de câmp propriu-ziși, nici negustori, ci olari, rogojinari, fumari, răchitari, cari fac coșuri de răchită și la căruțe, vărari». Nu-i place orașul, mutat de la vechea așezare pe Teleajen, la Ploieștiori. Il supără numele: «Stelian, Banciu, Raiciu, Iofcea, Sfetea, Petcu, Gospodin, Bârâitul, Părpăilă, Slepacia, Ciupitul». Bănuiește tot străini până la aceia «căroră muntenii sau podgoreni le zic: Turlaci, mârzaci și altă expresie mai grea». Il supără vorba: «nu este bani, nu e parale, nu-i lemne, este covrigi, am fostără, am mâncatără». Șaptesprezece ani stă în ce i se pare o «urâtă amestecătură».

Noile amintiri sentimentale sunt povestite așa încât înțelegem de unde și-a luat Caragiale, atunci elev la Ploiești, modelele tipurilor și discursurilor sale. Sunt însă cuvinte și impresii de cules. Amestecul în politica anului «republican» 1870 e tot așa înfățișat.

O mutare la Ocnele-Mari intervine. Orașelul Ocnele-Mari e asemănat cu «un oraș din Asia Mică», fiind «dărăpănat și sărac», având ca locuitori mai mult «ciocănași, portari, mă-

glași, ceauși, cantaragii». «Târg se făcè Vinerea ca la Turci: aici veniau bieteles țărances cu banițele pe cap, cu ouă, lapte, unt, brânză și legume, ca la patriarhi, apoi oale, urcioare și ceva carne». Se dau și probe de limbă: «Se chitulă, o tulit-o, la chit (*sic*), ciucoiu». Se dă și tabloul vechii exploatări a salinelor. Prezența-i acolo îngăduie să ne schițeze vieța locală, în 1870. «Pe la ei porumbul între niște șanțuri de-l păziă câte-o babă; aici pe loc câte o jumătate sau șfert de pogon țineau găștile și oile cu jujău». Doi-trei copii la școală. Avem și priveliștea unei alegeri în Vâlcea. «Am făcut alegerea cu vreo cincisprezece indivizi din vătășei, argați, țigani dupe drum adică: Cum te chiamă mă. In fine se ziseră că au izbutit ca din urciorul văduvii, cu vreo două sute și mai bine de voturi din vreo cincisprezece, douăzeci de vătășei, dorobanți, etc.»

La București în 1876: «Duhul necurat se bucură de marea criză de sărăcie și ticăloșie, birjele, cociille, harabalele și h-z-nalele bubuiau și dărdăiau pământul; se țineau șir sute, pare că eră nunta Satanei». Nu află locuință, mai rău ca în Bărăgan, unde «puteai, la oboseală, să te culci pe covorul lui Dumnezeu».

Se întoarce la Ploești «profesore», advocat, jurnalist, la «Aquila», întâia foaie de acolo după una bulgărească. E pus să facă recensământul și zugrăvește alte serii de pățanii. Are conflict cu Muscalii pentru că nu lăsase pe lăutarul Dobrică să le cânte și lor și refuză întâia provocare la duel din vieța lui. «Eră să fie cu sabia sau revolverul?», întreabă el și se declară mulțumit de scuze, căci «atâta așteptam și eu; altfel mă reteză».

Ajunge profesor la școala de arte și meserii, unde «trebuiă să fiu profesor și negustor, cumpărător, vânzător sau chelar, iconom sau vătaf de curte». Face ordine: «bate fără sfială pe cei ce se împotriviră». Elevi, «gojgoge găligani, până la douăzeci și doi—douăzeci și patru de ani».

Iată-l însă îndată la Mizil, unde avem iarăș în stilul fostului cioban un tablou de moravuri. Fetița-i moare; Zaharia Antinescu o pomeneste cum ne putem închipui. Numit la Vălenii-de-Munte, nenotocitul bătrân admiră «poziția cea mai frumoasă din câte am putut vedeă, mai frumos decât la Ocnele-Mari». El recunoaște ușurința cu care se poate apăra această gură de munte. E primit bine de negustori și funcționari.

«Cei din prejur însă, lăturașii, apoi sunt încăpățânați, semeți, leneși, neprimitori de instrucție; fug de adevărata muncă onestă; vor să fie pișcheri și hoți: aici însă se mai păstrează vorbe de «cucoane și cuconule.» «Vechea mănăstire» a lui Hagi Stoian îl încântă: vede încă în lăuntru «în acest mic cuprins niște ziduri ruine, ca niște încăperi de palate, în asemănare cu acele dela Afumați». Nu uită «cișmeua-chioșc» cu «cafenea-bufet», apa curgând «prin mai multe ciuciure». Află elevi «tâmpiți» de un profesor «dăscăliciu», care «bate cu lemnelé dela foc în cap». «Mi-au scos vreo douăsprezece mii de peri albi». Copiii nu-și dădeau sama că «un substantiv are douăzeci și mai bine de întrebări».

Călătorii de băi îl duc la Lacul-Sărat, la Brăila și Galați. Sunt note hazlii despre băile de atunci cu «otel Bertemberg, Strazberg, etc., izmeniri străine după nume târtănești», despre «verzișorii limonii» de copii ai cutărui cofetar grec. Alte note de drum n'au interes.

Dacă n'ar fi fost amestecat în pospăiala unei vremi de tranziție, falsă în vorbă, falsificată în simțire, viul ciobănel dela 1840 ar fi putut da o carte. Așa culegem dela dânsul însemnări de viață trecută care nu sunt fără valoare. El însuș, ca tip, merită un moment de atenție.

